

חיוב התמדת העובד בעבודתו ודין השבתת המשק

איסור הפרעה לעובד בזמן עבודתו

תלמוד בבלי מסכת תענית דף כג עמוד א – כג עמוד ב

אבא חלקיה בר בריה דחוני המעגל הוה, וכי מצטריך עלמא למיטרא הוו משדרי רבנן לגביה ובעי רחמי, ואתי מיטרא. זימנא חדא איצטריך עלמא למיטרא, שדור רבנן זוגא דרבנן לגביה למבעי רחמי דניתי מיטרא. אזול לביתיה ולא אשכחוהו, אזול בדברא ואשכחוהו דהוה קא רפיק. יהבו ליה שלמא ולא אסבר להו אפיה. בפניא, כי הוה מנקט ציבי, דרא ציבי ומרא בחד כתפא, וגלימא בחד כתפא. כולה אורחא לא סיים מסאני, כי מטי למיא - סיים מסאניה. כי מטא להיזמי והיגי - דלינהו למניה. כי מטא למתא נפקה דביתהו לאפיה כי מיקשטא. כי מטא לביתיה עלת דביתהו ברישא, והדר עייל איהו, והדר עיילי רבנן. יתיב וכריך ריפתא, ולא אמר להו לרבנן תו כרוכו. פלג ריפתא לינוקי, לקשישא - חדא, ולזוטרא - תרי. אמר לה לדביתהו: ידענא דרבנן משום מיטרא קא אתו, ניסק לאיגרא וניבעי רחמי, אפשר דמרצי הקדוש ברוך הוא וייתי מיטרא, ולא נחזיק טיבותא לנפשין. סקו לאיגרא, קם איהו בחדא זזיתא ואיהי בחדא זזיתא, קדים סלוק ענני מהך זזיתא דדביתהו. כי נחית, אמר להו: אמאי אתו רבנן? - אמרו ליה: שדרי לן רבנן לגבי דמר למיבעי רחמי אמיטרא. אמר להו: ברוך המקום שלא הצריך אתכם לאבא חלקיה. אמרו ליה: ידעין דמיטרא מחמת מר הוא דאתא, אלא לימא לן מר הני מילי דתמיה לן: מאי טעמא כי יהבינא למר שלמא לא אסבר לן מר אפיה? - אמר להו: שכיר יום הואי, ואמינא לא איפגרא. ומאי טעמא דרא מר ציבי אחד כתפיה וגלימא אחד כתפיה? - אמר להו: טלית שאולה היתה, להכי - שאל, ולהכי - לא שאל. - מאי טעמא כולה אורחא לא סיים מר מסאניה, וכי מטי למיא סיים מסאניה? - אמר להו: כולה אורחא חזינא, במיא - לא קא חזינא. - מאי טעמא כי מטא מר להיזמי והיגי דלינהו למניה? - אמר להו: זה מעלה ארוכה וזה - אינה מעלה ארוכה. - מאי טעמא כי מטא מר למתא נפקא דביתהו דמר כי מיקשטא? אמר להו: כדי שלא אתן עיני באשה אחרת. - מאי טעמא עיילא היא ברישא והדר עייל מר אבתרה, והדר עיילין אנן? - אמר להו: משום דלא בדקיתו לי. - מאי טעמא כי כריך מר ריפתא לא אמר לן איתו כרוכו? - משום דלא נפישא ריפתא, ואמינא לא אחזיק בהו ברבנן טיבותא בחנם. - מאי טעמא יהיב מר לינוקא קשישא חדא ריפתא ולזוטרא תרי? - אמר להו: האי קאי בביתא, והאי יתיב בבי כנישתא. ומאי טעמא קדים סלוק ענני מהך זזיתא דהוות קיימא דביתהו דמר, לעננא דידיה? - משום דאיתתא שכיחא בביתא, ויהבא ריפתא לענני ומקרבא הנייתה [ואנא יהיבנא] זוזא, ולא מקרבא הנייתה. אי נמי הנהו בירוני דהוו בשיבבותן, [אנא] בעי רחמי דלימותו, והיא בעיא רחמי דליהדרו בתיובתא, [ואהדרו].

ספר חסידים (מרגליות) סימן שי

שני יהודים שמעו מלמד אחד שלמד לתלמידו תיבה בטעות, אחר האחד לחבירו אמור לו אתה אמרת ליה בטעות, א"ל אם אתה יכול שלא תלבין פניו אמור לו ואם לאו אל תשפוך דמו, אמור לקרובו שיאמר לו ולא משמך שלא יתבייש, אל ילך אדם לדבר עם מלמדי תנוקות בשעה שהוא מלמד פן יבטלם בדבריו, וכן לשכור פועל של ישראל פן יבטלנו בדבריו. אל ישב אצל שכיר אפי' כשאינן שכיר עושה פעולה שמא יהיה לו בושת לומר אין לי פנאי. ואם רגיל ואין לו בושת מפניו ואינו מבטלו אין בכך כלום. ירא שמים כגון חוני המעגל ואבא חלקיה לא היו מסיחים ואפי' שלום לא רצו להחזיר.

האם חייב עובד לתת את כל כולו בשביל העבודה

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף פג עמוד א

משנה./ השוכר את הפועלים ואמר להם להשכים ולהעריב. מקום שנהגו שלא להשכים ושלא להעריב - אינו רשאי לכופן. מקום שנהגו לזון - יזון, לספק במתיקה - יספק, הכל כמנהג המדינה. מעשה ברבי יוחנן בן מתאי שאמר לבנו: צא שכור לנו פועלין. הלך ופסק להם מזונות. וכשבא אצל אביו, אמר לו: בני, אפילו אם אתה עושה להם כסעודת שלמה בשעתו לא יצאת ידי חובתך עמהן, שהן בני אברהם יצחק ויעקב. אלא, עד שלא יתחילו במלאכה צא ואמור להם: על מנת שאין לכם עלי אלא פת וקטנית בלבד. רבן שמעון בן גמליאל אומר: לא היה צריך לומר, הכל כמנהג המדינה. גמרא. פשיטא! לא צריכא, דטפא להו אאגרייהו. מהו דתימא, אמר להו: הא דטפאי לכו אאגרייכו - אדעתא דמקדמיתו ומחשכיתו בהדאי, קא משמע לן דאמרו ליה: האי דטפת לן - אדעתא דעבדין לך עבידתא שפירתא

שו"ת מבי"ט חלק ג סימן עו

... וכן יהיה דין החכם שהוליקוהו מעירו לעירם חייבים לפרוע לו מה שהתנו עמו אפי' בלא קנין כל עוד שגם הוא עושה מלאכתם כמו שהתנו עמו שמתנהג עם הציבור לשם שמים כהוגן וכראוי ודן אותם לכף זכות כמו השכיר שחייב לעשות מלאכת בעל הבית בכל כחו לתועלת בעל הבית ואם עושה מלאכת בעל הבית רמיה יכול לבטלו נאם המבי"ט.

שולחן ערוך חושן משפט סימן שלז סעיף כ

מוזהר הפועל שלא יבטל מעט כאן ומעט כאן, אלא חייב לדקדק על עצמו בזמן, שהרי הקפידו על ברכה רביעית של ברכת המזון שלא יברך אותה; וכן חייב לעבוד בכל כחו, שהרי יעקב הצדיק אמר: כי בכל כחי עבדתי את אביכן (בראשית לא, ו); לפיכך נטל שכרו אף בעולם הזה, שנאמר: ויפרוץ האיש מאד מאד (בראשית ל, מג).

פתחי חושן פרק ז סעיף י ס"ק כד

וכ"ש שיש לפועל להזהר מלהפסיק מלאכתו לצורך עסקיו הפרטיים ובפרט בשימוש בטלפון, מבלי לקבל רשות על כך ונראה שבמקומות עבודה ציבוריים די אם מקבל רשות מהממונה עליו

האם חייב העובד לשעבד את כל חייו סביב העבודה

שו"ת הרשב"א חלק ז סימן תקטז

... וכתב הרב אבן מיגש ז"ל שמי ששכר מלמד לבנו וקבע לו זמן והעבירו ממנו אין לו עליו אלא תרעומת כמו שאמרו השוכר את הפועלים והטעו בעל הבית או בעל הבית הטעה אותם אין להם זה על זה אלא תרעומת. ואין הפועל רשאי לעשות מלאכתו בלילה ולשכור עצמו ביום ולחרוש בפרתו ערבית ולהשכירה בשחרית מכאן דקדקו ז"ל שיש בידו של בעל הבית למחות למלמד המשכים לעשות מלאכתו עכ"ל:

בית יוסף חושן משפט סימן שלז

אין הפועל רשאי לעשות מלאכה בלילה ולהשכיר ביום ולא ירעיב ולא יסגף עצמו ויאכיל מזונותיו לבניו וכו'. תוספתא (ב"מ פ"ח ה"ב) כתב ר"י (נב:): והרא"ש (סי' ג) בפרק הפועלים והרמב"ם בסוף הלכות שכירות (פי"ג ה"ו) וכתבו שם הגהות מיימון (אות ג) גרסינן בירושלמי (דמאי פ"ז ה"ג) ר' יוחנן אזל לחד אתר חזא ספרא אטימיוס פירוש מלמד תינוקות שהיה חלש כעין חולה ושאל על מה זה אמר ליה דהוה ציים כלומר רגיל להתענות אמר ליה אסור לך השתא במלאכת בשר ודם אסור במלאכת הקדוש ברוך הוא על אחת כמה וכמה וכתב באביאסוף שאסור לו למלמד ליקץ בלילה יותר מעונתו מפני שהוא למחר עצל ללמוד וגם אין לו לעצור במאכל או במשתה אם הוא מפרנס את עצמו מפני שלא יוכל לטרוח וללמוד ודכוותה אין להרבות במאכל ובמשתה יותר מן הראוי וכל מי שמשנה ידו על התחתונה עכ"ל:

שולחן ערוך חושן משפט סימן שלז סעיף יט

אין הפועל רשאי לעשות מלאכה בלילה ולהשכיר עצמו ביום. ולא ירעב ויסגף עצמו ויאכיל מזונותיו לבניו, מפני ביטול מלאכתו של בעל הבית, שהרי מחליש כחו שלא יוכל לעשות מלאכת בעל הבית בכח.

שולחן ערוך חושן משפט סימן שלג סעיף ה

מלמד, דין כשאר פועלים שצריכין לעשות כמנהג להשכים או להעריב, כמו שנתבאר סימן של"א, ואסור לעשות מלאכתו עם הלמוד או לנעור בלילה יותר מדאי, או להרבות במאכל, וכל המשנה ידו על התחתונה ומעברין ליה (מרדכי פ' האומנין בשם הירושלמי והגהות מיימוני סוף הלכות שכירות).

התמדה בעבודה על חשבון אי הקפדה במצוות

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף טז עמוד א

תנו רבנן: הפועלים שהיו עושין מלאכה אצל בעל הבית - קורין קריאת שמע ומברכין לפני ולאחריה, ואוכלין פתן ומברכין לפני ולאחריה, ומתפללין תפלה של שמונה עשרה אבל אין יורדין לפני התיבה ואין נושאים כפיהם. והתניא: מעין שמונה עשרה! - אמר רב ששת, לא קשיא: הא - רבן גמליאל, הא רבי יהושע. - אי רבי יהושע, מאי איריא פועלים, אפילו כל אדם נמי! - אלא, אידי ואידי רבן גמליאל, ולא קשיא: כאן - בעושין בשכרן, כאן - בעושין בסעודתן. והתניא: הפועלים שהיו עושים מלאכה אצל בעל - הבית קורין קריאת שמע ומתפללין, ואוכלין פתן ואין מברכים לפני, אבל מברכין לאחריה שתיים, כיצד - ברכה ראשונה כתקונה, שניה - פותח בברכת הארץ וכוללין בונה ירושלים בברכת הארץ; במה דברים אמורים - בעושין בשכרן, אבל עושין בסעודתן או שהיה בעל הבית מיסב עמהן - מברכין כתיקונה.

שולחן ערוך אורח חיים סימן קצא סעיפים א-ב

פועלים העושים מלאכה אצל בעל הבית, מקצרין בבהמ"ז, כדי שלא לבטל מלאכת בעל הבית; כיצד, ברכה ראשונה כתקנה, ושנייה פותח בברכת הארץ וכולל בה בונה ירושלים וחותרם בברכת הארץ, ואין אומרים ברכת הטוב והמטיב כלל. בד"א, כשנוטלים שכר על מלאכתן מלבד הסעודה, אבל אם אין נוטלים שכר אלא הסעודה שאוכלים לבד, מברכין כל ד' ברכות כתקנן; וכן אם בעה"ב מיסב עמהם, אע"פ שנוטלים שכר מלבד הסעודה, מברכין כל ד' ברכות. והאידנא לעולם מברכים כל ארבע ברכות, שאין דרך בני אדם עכשיו להקפיד בכך, ומסתמא אדעתא דהכי שוכרים פועלים שיברכו כל ארבע ברכות כתקנם.

תוספות מסכת ברכות דף טז עמוד א ד"ה וחותרם בברכת הארץ

אע"ג דמדאורייתא הם. יש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה הואיל וטרודים במלאכת בעל הבית.

שער הצינן סימן קצא

ואפילו אם נאמר דמנין הג' ברכות הם מדאורייתא, מכל מקום יש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה, כן הוא לדעת התוספות, אבל הרבה ראשונים אין סוברים כן דיהא הנוסח גופא בפתיחה וחתימה דאורייתא:

שולחן ערוך אורח חיים סימן תקעא

תלמיד חכם אינו רשאי לישב בתענית, מפני שממעט במלאכת שמים, אלא אם כן כשהצבור מתענים שלא יפרוש עצמו מהם; ומלמדי תינוקות דינם כת"ח.

מגן אברהם סימן תקעא ס"ק ג

ומלמדי תינוקות - דאיכא תרתי שממעטין במלאכת שמים וגוזלים את הבריות דאפי' שאר פועלים אסורים להתענות שממעטים במלאכה בע"ה וכ"ה במשנ' פ"ז דדמאי ועיין בח"מ סי' של"ג ס"ה, ובס"ח סי' תק"ז ותרי"ז כ' דכל העוסקים בצורכי רבים כגון שתדלנים דינן כמלמדים ועיין בח"מ סימן של"ז סי"ט,

ספר מסילת ישרים פרק יא

וכבר פטרו את הפועלים העושים אצל בעל הבית מברכת המוציא ומברכות אחרונות דברכת המזון. ואפילו בקריאת - שמע, לא חייבום לבטל ממלאכתן אלא בפרשה ראשונה בלבד (ברכות טז). קל וחומר בן בנו של קל וחומר לדברי הרשות, שכל שכיר יום אסור בהן שלא לבטל מלאכתו של בעל הבית. ואם עבר, הרי זה גזלן. הנה אבא חלקיה, אפילו שלום לא השיב לתלמידי חכמים שנתנו לו שלום, שלא ליבטל ממלאכת רעהו (תענית כג). ויעקב אבינו עליו השלום מבאר בפיו ואומר (בראשית לא): הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה ותדד שנתי מעיני. מה יענו איפוא העוסקים בהנאותיהם בשעת מלאכה ובטלים ממנה, או כי יעסקו בחפציהם איש לבצעו. כללו של דבר: השכור אצל חבירו לאיזה מלאכה שתהיה, הנה כל שעותיו מכורות הן לו ליומו, כענין שאמרו ז"ל (ב"מ נ"ו): שכירות מכירה ליומיה. וכל מה שיקח מהן להנאת עצמו באיזה אופן שיהיה, אינו אלא גזל גמור. ואם לא מחלו, אינו מחול, שכבר אמרו רבותינו ז"ל (יומא פו): עבירות שבין אדם לחברו, אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חברו. ולא עוד אלא שאפילו אם עשה מצוה בזמן מלאכתו, לא לצדקה תחשב לו, אלא עבירה היא בידו, שאין עבירה מצוה, וקרא כתיב (ישעיה סא): שונא גזל בעולה, וכענין זה אמרו ז"ל (בבא קמא צד): הרי שגזל סאה חטים וטחנה ואפאה ומברך, אין זה מברך אלא מנאץ, דכתיב

(תהלים י): ובוצע ברוך נאץ ה'. ועל כיוצא בזה נאמר (ויקרא רבה): אוי לו לזה שנעשה סניגורו קטיגורו. וכמאמרם ז"ל (ירושלמי סוכה פ"ג): בענין לולב הגזול. והדין נותן, כי הרי גזל - חפץ - גזל, וגזל זמן - גזל: מה גזל את החפץ ועושה בו מצוה נעשה סניגורו קטיגורו, אף גזל את הזמן ועושה בו מצוה, נעשה סניגורו קטיגורו. ואין הקדוש - ברוך - הוא חפץ אלא באמונה, וכן הוא אומר (תהלים לא): אמונים נוצר ה'. ואומר (ישעיה כו): פתחו שערים ויבוא גוי צדיק שומר אמונים. ואומר (תהלים קא): עיני בנאמני - ארץ לשבת עמדי. ואומר (ירמיה ה): עיניך הלא לאמונה. ואף איוב העיד על עצמו ואמר (איוב לא): אם - תטה אשורי מני הדרך ואחר עיני הלך לבי ובכפי דבק מאום. והבט יופי המשל הזה, כי דימה הגזל הבלתי נגלה כדבר המתדבק ביד האדם, שאף - על - פי שאין האדם הולך לכתחילה לטול אותו ונשאר דבק מאליו, סוף - סוף בידו הוא - כן הדבר הזה, שאף שלא יהיה האדם הולך וגוזל ממש, קשה הוא שיהיו ידיו ריקניות ממנו לגמרי. אמנם, באמת, כל זה נמשך ממה שתחת היות הלב מושל בעינים שלא יניח להיות נעים להם את של אחרים, העינים מושכים את הלב לבקש היתרים על מה שנראה להם יפה ונחמד, על כן אמר איוב, שהוא לא כן עשה ולא הלך לבו אחר עיניו, על כן לא דבק בכפיו מאום.

האם מותר לוועדי העובדים להשבית את המשק תלמוד בבלי מסכת יומא דף לח עמוד א

תנו רבנן: בית גרמו היו בקיאיין במעשה לחם הפנים ולא רצו ללמד. שלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים, והיו יודעין לאפות כמותן ולא היו יודעין לרדות כמותן. שהללו מסיקין מבחוץ ואופין מבחוץ, והללו מסיקין מבפנים ואופין מבפנים. הללו פיתן מתעפשת, והללו אין פיתן מתעפשת. כששמעו חכמים בדבר אמרו: כל מה שברא הקדוש ברוך הוא - לכבודו בראו, שנאמר +ישעיהו מג+ כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתי, וחזרו בית גרמו למקומן. שלחו להם חכמים ולא באו. כפלו להם שכרן - ובאו. בכל יום היו נוטלין שנים עשר מנה, והיום עשרים וארבעה. רבי יהודה אומר: בכל יום עשרים וארבעה, והיום ארבעים ושמונה. אמרו להם חכמים: מה ראיתם שלא ללמד? אמרו להם: יודעין היו של בית אבא שבית זה עתיד ליחרב, שמא ילמוד אדם שאינו מהוגן וילך ויעבוד עבודה זרה בכך. ועל דבר זה מזכירין אותן לשבח: מעולם לא נמצאת פת נקיה ביד בנייהם, שלא יאמרו ממעשה לחם הפנים זה ניזונין, לקיים מה שנאמר +במדבר לב+ והייתם נקים מה' ומישראל.

תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף כז עמוד ב

דאתמר, רב יהודה אמר: לא עביד איניש דינא לנפשיה, רב נחמן אמר: עביד איניש דינא לנפשיה; היכא דאיכא פסידא - כ"ע לא פליגי דעביד איניש דינא לנפשיה, כי פליגי - היכא דליכא פסידא, רב יהודה אמר: לא עביד איניש דינא לנפשיה, דכיון דליכא פסידא ליזיל קמיה דיינא; ר"נ אמר: עביד איניש דינא לנפשיה, דכיון דבדין עביד לא טרח.

שולחן ערוך חושן משפט סימן ד

יכול אדם לעשות דין לעצמו; אם רואה שלו ביד אחר שגזלו, יכול לקחתו מידו; ואם האחר עומד כנגדו, יכול להכותו עד שיניחנו, אם לא יוכל להציל בענין אחר (טור), אפילו הוא דבר שאין בו הפסד אם ימתין עד שיעמידנו בדין, והוא שיוכל לברר ששלו הוא נוטל בדין; מ"מ אין לו רשות למשכנו בחובו.

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף ח עמוד ב- ט עמוד א

ורשאים בני העיר לעשות קופה תמחוי ותמחוי קופה, ולשנותה לכל מה שירצו; ורשאים בני העיר להתנות על המדות ועל השערים, ועל שכר פועלים, ולהסיע על קיצתן...הנהו בי תרי טבחי דעבדי עניינא בהדי הדדי, דכל מאן דעביד ביומא דחבריה נקרעוה למשכיה. אזל חד מנייהו עבד ביומא דחבריה, קרעו למשכיה; אתו לקמיה דרבא, חייבינהו רבא לשלומי. איתיביה רב יימר בר שלמיא לרבא: ולהסיע על קיצתם! לא אהדר ליה רבא. אמר רב פפא: שפיר עבד דלא אהדר ליה מידי, ה"מ היכא דליכא אדם חשוב, אבל היכא דאיכא אדם חשוב - לאו כל כמינייהו דמתנו.

שולחן ערוך חושן משפט סימן רלא סעיף כח

רשאים בעלי אומנות (לעשות תקנות בענין מלאכתם כגון) (טור) לפסוק ביניהם שלא יעשה אחד ביום שיעשה חברו וכיוצא בזה, וכל מי שיעבור על התנאי יענישו אותו כך וכך. הגה: והא דבני אומנות יכולים לתקן ביניהם תקנות היינו כולם ביחד, אבל שנים וג' מהם לא מהני (ב"י בשם הר"ן והמגיד פי"ד). בד"א, במדינה שאין בה חכם חשוב ממונה על הציבור. אבל אם ישנו, אין התנאי שלהם או של כל בני העיר (טור) מועיל כלום, ואין יכולים לענוש ולהפסיד למי שלא קיים

התנאי, אלא אם כן עשו מדעת החכם. הגה: מיהו אם ליכא הפסד לאחרני יכולין לתקן ביניהם מה שירצו (בית יוסף בשם הר"ן).

תחומין / כרך ה / הרב שלמה זלמן אוירבאך / שביתת מורים

ראשי פרקים

- א. שאלת הרב זלמן הלוי אורי
- ב. שאלת הרב עקיבא אגוזי
- ג. התשובה
1. חזרה בדבר האבוד
2. תקנות הציבור
3. קיפוח שכרם של מלמדים
4. חבר עיר
- א. שביתת פועלים בכלל
- ב. שביתת המורים לתלמוד תורה.

סקירה ביבליוגרפית (נספח)

* * *

א. שאלת הרב זלמן הלוי אורי
אני אחד מתלמידי ישיבת קלצק שנמצא פה כארבע שנים פונה אל כת"ר בשאלה להלכה למעשה ומחלה את פניו שיענה בהקדם האפשרי.

הנני משמש פה בתור מנהל בית ת"ת השיך לאגודת המורים העברים. האגודה ניהלה משא ומתן עם הממונים מזמן על אודות הוספת יוקר החיים, אבל לא הצלחנו. בזמן האחרון החליטה האגודה לצאת בשביתה. לכתחילה הסכמתי, אבל אחרי כן הכה אותי לבי ע"כ, וכשדיברתי עם הרב אייכנשטיין דפה, הציע לי שאשאל את פי גדולי ישראל בזה. אינני רוצה לבאר לכת"ר את כל הפרטים כי חוששני שאולי לא יעלה בידי למסור לכת"ר את הכל. לכן אשאל בדרך כלל כדלהלן:

א) עפ"י מה שנפסק בחו"מ שלג סעיף ה' שבדבר האבד אין הפועל יכול לחזור בו וברמ"א שם שמלמד החוזר בו הוא דבר האבד, יש לשאול שתי שאלות. האם שביתה מקרי חזרה, כי לכאורה השובתים אינם עוזבים את משרתם ואדרבא מגינים על זכותם זו. ועוד יש לשאול האם זהו דבר האבד, כי הרי בב"מ דף עו ע"ב פרש"י בזה"ל: "דבר האבוד שאם ימתין ואינו מוצא לשכור בכדי שכר פועלים אפי' לפי היוקר שנתייקרו". ולפי"ז הרי השובתים יחזרו לעבודתם כשיקבלו את ההוספה, וא"כ לכאורה אין זה דבר האבוד.

ב) האם מה שהשובתים מעכבים מורים אחרים לבא במקומם מיקרי גזל, לכאורה אין זה גזל בידים. והשנית עפ"י רוב, כל פועל בעצמו לא יבא לעבוד במקום שיש שביתה.

ג) המשא ומתן התחיל לפני התחלת השנה וא"כ לכאורה א"א לומר שהמורים הסכימו לעבוד עפ"י התנאים הקודמים.

ד) כ"ז אמור בנוגע לפועלים, אבל כשיש ביטול תורה דרבים הרי בכלל מסתבר שאסור לצאת בשביתה.

ה) האם האחריות של השביתה וגם ביטול תורה מוטלת רק על המורים או גם על בעהב"ת, ואם כן מוטלת על כלם, האם זה משפיע על עצם הענין להיתר.

עפ"י האמור לפע"ד ועפ"י כל מה שכרוך בו הנני מבקש את כת"ר לפסוק בזה הלכה למעשה, אם בכלל שביתה מותרת עפ"י דין תורתנו הק', והאם גם למלמדי תורה, ואם כן מותרת מה הם תנאי ההיתר. כל המורים בטח יצייתו לכל דברי כת"ר ובזה יעזרנו ללכת בדרך האמת. ויהי רצון שירום קרן התורה בימיו ובימינו.

ב. שאלת הרב עקיבא אגוזי

במכתבי זה אני פונה להדר"ג בענין חשוב ודחוף מאד ואני מקוה שלמרות טרדותיו המרובות הדר"ג ימצא פנאי לענות לי בהקדם האפשרי.

במשך שנתיים האחרונות חל שנוי במצב הכלכלי בארצוה"ב ויוקר צרכי החיים עלה. לפי השתנות המצב נשתנו משכורות הפועלים וכמעט שאין מקום שלא העלו משכורתם. המורים העברים בעירנו לא קבלו הוספה במשך שלוש שנים למרות היוקר הממריא ולכן דרשו השוואה ז"א להעלות משכורתם לפי היוקר. אחרי שנה של דיונים עם וועד החנוך נאלצה אגודת המורים דעירנו לאיים בשביתה.

בין חברי האגודה ישנם מורים יראי ה' מוסמכים השואלים אם מותר להם לשובת לפי דיני תוה"ק. לזה אני פונה להדר"ג לחות דעתו בענין חמור ודחוף זה.

לפענ"ד השאלה כאן נחלקת לשניים. א) אם מותר לו לפועל לשבות כשאנו מקבל דרישותיו. ב) אפילו יש היתר לפועל לשבות, אבל מורי ילדי ישראל ששביתתו תגרום בטול תורה אולי אסור. בחו"מ סי' שלג ס"ה כתוב שאסור לו לפועל לחזור בדבר האבוד עיי"ש לפי"ז גם כאן אסור כי זהו דבר האבוד. ועיין ברמ"א סעיף ח' שהמלמד משועבד לתלמיד, עיי"ש. מכל זה נראה שאסור. בכ"ז אבקש את הדר"ג לעיין בדבר ולברר את הדין ואני נשאר מחכה לתשובת הדר"ג.

ג. התשובה

אל הו"כ רבנו הגדול גאון ישראל ותפארתו מרן י.א. הלוי הרצוג שליט"א. אחרי ברכת שלו' כדן תלמיד לרב הנני למלא בזה את רצונו הטהור של הדר גאון שליט"א לחוות בקצרה דעתי העניה בנדון שביתת מלמדים.

1. חזרה בדבר האבוד

בראשונה הנני להשיב על פקפוקי השואלים בענין חזרה בדבר האבוד (אע"פ שאינם נוגעים הרבה לנד"ד). פשוט הוא דחזרת מלמד חשיב ודאי דבר האבוד וכמבואר בשו"ע ובש"ך דאם אינו מעמיד לו מיד מלמד אחר היינו דבר האבוד, ובגמ' ב"מ חשיב ליה כפסידא דלא הדר משום ביטול הזמן.

ואע"ג שגם בדבר האבוד אין הבעה"ב יכול לכוף את הפועל לעבוד כמבואר בש"ך סי' שלג ס"ק טז ומוסבר יותר בס"ק טז, דהא דפועל יש לו דין עבד הוא רק לקולא שיכול לחזור אבל לא שיהא גופו קנוי ומשועבד לעבוד, ונמצא לפי"ז דלכאורה יכולין גם המלמדים לחזור בתוך הזמן אלא שהבעה"ב שוכר עליהן או מטען ותו לא מידי. אבל אין זה נכון, חדא דחשיב כשיעבד עצמו בקנין דאינו יכול לחזור אפי' רוצה להיות ידו על התחתונה כמבואר שם בש"ך סק"ד ובפת"ש בשם הרע"א ז"ל שבי"ד כופין אותו לעבוד ולעשות המלאכה. ומינוי המלמדים חשיב ודאי כדבר הנעשה ברבים דאין צריך קנין. ועיי"ש בדרכי משה אות ה' דב' אנשים ששכרו מלמד חשיב כנעשה בקנין ואינו יכול לחזור. וגם עיי"ש בהגהת חכמת שלמה דאפי' להחולקים על הש"ך הנ"ל מ"מ בדבר האבוד וגם נעשה בקנין לכו"ע אינו יכול לחזור, עיי"ש. גם מבואר שם בשו"ע סעיף ד' דבכה"ג שרוצה להשאר במלאכתו אצל אותו הבעלים, והוא בא לחזור רק מחמת היוקר, אין שומעין לו כיון דלא שייך כלל בזה טעמא דולא עבדים לעבדים עיי"ש.

כיון שכן אם ננקוט דאמצע השנה חשיב כתוך הזמן שפיר נראה דגם פועל פשוט אינו רשאי לחזור אם השכירות נעשה בקנין. וכ"ש במלמדים דאיכא נמי בטול תורה של תשב"ר. ונמצא דבנד"ד אף אם היו רוצים רק לחזור ולעזוב את עבודתם, אין זה כ"כ ברור אם מותרין לעשות כן. וכ"ש הכא שאינם חוזרים אלא שובתים ומעכבים גם על אחרים מלבוא במקומם, פשוט וברור דמצד הדין אין שום היתר לכך.

2. תקנות הציבור

ברם נראה דאף שמעיקר הדין שפיר נראה כדאמרן, עדיין יש לדון בזה מצד מנהג המדינה ותקנות הציבור. נראה דאף בכה"ג שנותני העבודה יודעים שהשכירים קשורים לארגוני פועלים כאלה שרגילים תמיד לתבוע את מילוי דרישותיהם ע"י אמצעי כפיה של שביתות והשבתות, מ"מ לא שייך לומר בזה דסבור וקביל, אלא יכולים לומר דלא נחתי כלל אדעתא דהכי וחשבו אותם לצייתי דינא, אשר כל סכסוך שיתגלע ביניהם יתברר אך ורק לפי דיני התורה.

גם נראה דאע"ג דנפשי רבוואתי דס"ל כדעת המחבר בחו"מ סוף סי' רלא דבני העיר אינם צריכים כלל לחבר העיר ואפי' אם יש שם חכם חשוב הממונה על הציבור אינם זקוקים לו ויכולים שפיר לתקן ולעשות הכל כפי ראות עיניהם וכידוע "שבני העיר בדינם חשובים כבי דינא דר' אמי ור' אסי ועדיפי מינייהו"וכו' "וכל צבור במקומו כגאונים לכל ישראל שתקנו כמה תקנות לכל ישראל", מ"מ פשוט הוא דכל זה דוקא כשכל בני העיר או רובם הסכימו לכך. וכמו"כ מבואר שאף פרנסי הציבור שנתמנו מדעת רוב הציבור דינם כבני העיר, וכמו"ש הסמ"ע בסי' ב' ד"כל מי שנתמנה על הציבור הוא כאביר שבאבירים - וכל מה שעשה עשוי" ויכולים ודאי טובי העיר "לעשות להם קצבה על שכר הפועלים שיהי' בכך וכך" כי טובי העיר אינם דוקא היותר חכמים או יראי חטא רק היותר משתדלים בצרכי צבור כמבואר בתשו' הרא"ם סי' יא. וגם נראה דבכה"ג שגובה השכר והדרגות נקבעים ע"י טובי העיר חשיב נמי כמנהג המדינה, כיון דמעיקרא ניחא להו לבני העיר בהכי. ועיין ברשב"ם ב"ב נד ע"ב דטעמא דדינא דמלכותא דינא הוא משום דדמי להא דרשאין בני העיר להסיע על קיצתן. ועיין בחת"ס חו"מ סי' מד דדוקא במסים ומכס שמטילים על בני העיר בעל כרחם, ולא שייך לומר דבני העיר ניחא להו בהכי, צריכים לכללא דדמ"ד מפני שהוא אדון הארץ, ואיכא נ"מ בין מלך עכו"ם וישראל, משא"כ במנהגים ונימוסים, עיי"ש. מ"מ התקנות שארגוני הפועלים והפקידים קובעים לעצמם ולתועלתם אין זה שייך כלל לתקנת הציבור ובני העיר, כיון שרק טובת עצמם הם דורשים ולא טובתם של כל בני העיר.

ולכן פשוט הוא דלכל היותר יש לחשוב מנהגיהם ותקנותיהם כתקנה של בעלי אומנות, דאע"ג שלענין שכר עבודה וכדומה הרי הם נקראים בני העיר כמבואר שם בש"ך וכלשונו של הרא"ש בפ"ק דב"ב סי' לג "דכל בעלי אומנות יכולים להתנות ביניהם והם הנקראים בני העיר בענין מלאכה", מ"מ מודו כו"ע שזקוקים דוקא לחבר העיר, ומה גם בכה"ג דבתקנותיהם איכא רוחא להאי ופסידא להאי ולית ביה משום מיגדר מלתא. וגם אין כוחם של בעלי אומנות יפה אלא לעצמם וגם להמיעוט שלא קבלו אותם, אבל אין בכוחם להפסיד ולחייב את נותני העבודה, שמעולם לא קבלו אותם עליהם. אלא שאעפ"י"כ אם הי' נעשה בהסכמת חבר העיר היו רשאים עכ"פ לשבות וגם למנוע בחזקה על בעלי אומנות

אחרים מלבוא בגבולם כיון דכללא הוא "שאם כל בעלי אומנות הם ביחד יכולים הרוב לכוף את המיעוט" ומבואר באחרונים שיכולים גם לעכב על בני עיר אחרת.

וכיון שכן בנד"ד פשוט הוא לכאורה שאין המלמדים רשאים לעשות דין לעצמם ולחזור בתוך הזמן על סמך תקנותיהם של הסתדרויות פועלים. וכ"ש שאיסור גמור הוא לעכב על אחרים הבאים במקומם, אא"כ יזמינו תחלה את הממונים עליהם לדין תורה.

3. קיפוח שכרם של מלמדים

ברם נראה דסתמא דמלתא צריכים גם דייני העיר או חשובי העיר להתחשב בגובה השכר ודרגותיהם של ארגוני הפועלים, שעפ"י רוב דרישותיהן צודקות ומתאימים למציאות. ואם רק יראו הדיינים דאפשר שפיר להעלות את שכרם וצבור לא מיעני, חלילה להם מלקפח שכרם של לומדי תורה וצייתי דינא שיהי' פחות ממשכורתם של מורים ללמודי חול, ולא תהא כהנת כפונדקית.

ואף אם יטענו הממונים, שיכולים הם להשיג מלמדים אחרים שילמדו כמותם ויסקימו לתנאים של עכשו, ורוצים משום כך לסלק אותם המלמדים שדורשים העלאה. נ"ל דאיכא למידן ביה טובא, דאפשר שבזה"ז יש לחשוב את משרת ההוראה במוסדות הצבור כשררה של כבוד. ועיין בחנוך תצז שכתב "ולא המלכות בלבד אלא כל השררות שהן במעשה או בשם כבוד מן השמות הנכבדים וכל המינויים בישראל, בירושה הם לו לאדם, שזוכה בה בנו אחריו" וכו'. ואפי' את חזן הכנסת אין לסלק במקום שלא נהגו בתחלה למנותו לזמן ידוע, אא"כ נמצא בו פסול (עיין באו"ח סוף סי' מ ובנו"כ). ואף שמבואר ביו"ד סי' רמה דאם בא מלמד אחר שהוא טוב ממנו מסלקין הראשון, אפשר דבזה"ז עדיף טפי וחשיב יותר דרך כבוד. ולא גרע ממוהל שכתב המבי"ט בח"ג סי' ר' כהלכה רווחת, שהחזנים שוחטים ומוהלים חשיבי כשררה של כבוד.

וכיון שכן אע"ג שבתחלה הסכימו למשכורת זו, מ"מ אם לפי דעת המומחים אין זה מספיק (חושבני שהמודד לזה צריך להיות השיעור שפטור ממס הכנסה מבלי להתחשב עם הגבלת מספר הילדים. וקצבה זו אפשר דחשיב קצת מתקנת בני העיר, כיון שאנשי החוק והשררה קבעו שזה צריך כל אדם למחיתו. אולם ענין הדרגות שרגילים לקבוע לסוגי העבודה והעובדים אפשר דחשיב רק כתקנת בעלי אומנות. ומ"מ נראה דאפי' מלמדי תורה שבעל פה, שמקבלים שכר מפני שאין להם ממה להתפרנס או משום שכר בטלה, ג"כ אפשר להשוותם למורים אחרים שנטילים שכר עבור עבודתם, כיון דשכר פיסוק טעמים מיהא שרי ואין זה חשיב רק שכר בטלה. ומיהו בנד"ד הרי בהא גופא נחלקו העובדים והמעבידים אם השכר מספיק או לא) חייבין שפיר להעלות את שכרן וליתן להם כדי צרכן, וכמו"ש הרמב"ם בפ"ד משקלים ה"ז לענין מגיהי ספרים ודיינין שנטלין שכרן מתרומת הלשכה צ' מנה בכל שנה, שאם לא הספיקו להם מוסיפין להם בעל כרחם אע"פ שאינם רוצים. והחת"ס בחו"מ סי' ה' למד מזה לענין שכר מרביצי תורה שחייבים להוסיף על שכרם בין אם נתיקר השער ובין אם נתרבו בני המשפחה, עיי"ש. וה"ה למלמדי תשב"ר הממונים לרבים מטעם הצבור שאף גם אותם צריכים לפרנס כראוי.

ואף אם ננקוט כפשוטו דברי השו"ע דמלמדות לא הוי שררה ואין זה חשיב מן "השמות הנכבדים", הואיל וכל כבודם הוא רק בפני דרדקי ולא בפני הצבור מ"מ לא שמענו מימינו שיסלקו מלמד מבית תלמוד צבורי אף אם בא אחר טוב ממנו. וכיון שכן הרי זה דומה למ"ש החקרי-לב באו"ח סי' טו, דאע"ג שמצד הדין אינו סובר כלל מהמבי"ט דשוחט ומוהל ודכוותיה הוי כמינוחם של כבוד ושררה, מ"מ מצד המנהג הוא בו וה"נ גם כאן.

לכן נראה דדוקא אם דורשים למעט את שעות העבודה וכדומה אין שומעין להם ואינם רשאים משום כך לעזוב עבודתם בתוך הזמן. משא"כ הכא: בצדק הם דורשים העלאת השכר בהתאם ליוקר החיים, כי מעיקרא לא קצבו להם שכר זה אלא מפני ששיערו שיכולים להתפרנס בכך. ולכן גם עכשו צריכים להוסיף וליתן להם שכר כזה שיספיק לרמת החיים, שהיו יכולים לחיות במשכורת שקבלו לפני היוקר. ואין זה דומה כלל למי שחייב לחברו סכום כסף שאינו צריך כלל להתחשב עם שנוי השער, דכאן הרי צריכים אנו לפרנסם, ושיעור זה היינו פרנסתם. והן אמנם דבמלמד ששכרוהו בעלי בתים יחידים לעצמם אין לחייבם כלל משום סברות אלה, מ"מ בשל צבור שפיר נראה דחייבין לפרנסם בכבוד.

4. חבר עיר

גם יש לצדד דבאותם המקומות שהרבנים והת"ח שבעיר אינם מכניסים את ראשם בעסקי פועלים ושכר עבודה, הו"ל כאילו אין שם חבר העיר, וכמו"ש גדולי האחרונים "מי שהוא בעל הוראה ואינו ממנהיגי העיר אפי' בלי דעתו תקנתם קיימת". וכתב גם השבות-יעקב בח"א סי' יא: "אם אין שם חכם ממונה מהצבור, אף שיש איזה חכם בעיר, כיון שאינו ממונה לראש עליהם הוי תקנתם תקנה בלא הסכמתו", וכיון שכן אפשר דמהני שפיר תקנותיהם של ארגוני הפקידים, ויכולים בדין לשבות ולעכב גם על אחרים הבאים בגבולם, גם לאלה שמתנגדים להם ולתקנותיהם (עיי"ש בכסף הקדשים) מדין תקנת בעלי אומנות.

ועכ"פ נראה דאם החשוב שבעירם מסכים עכשו לדרישת המלמדים רשאים הם שפיר להתנהג כפי מה שתיקנו בעלי אומנות של אותה העיר שאסרו על אחרים לבוא בגבולם ולהכריח בכך את המעבידים. ואע"ג דמבואר בשו"ע יו"ד סוף סי' רמה ובחו"מ קנו סעיף ו' דבמלמדי תינוקות לא שייך הסגת גבול משום טעמא דיגדיל תורה ויאדיר, מ"מ בנד"ד שבאים ממש במקומם ללמוד עם אותם התינוקות חשיב שפיר הסגת גבול ורשאיין בדין למונעם.

אלא שעכ"ז נלענ"ד פשוט דלאו כל כמיניהו של המלמדים לעשות דין לעצמם מבלי להמלך תחלה עם רב העיר כי בעינינו אלה העיקר תלוי בשיקול הדעת, ומי שדעתו דעת תורה עוזרין לו מן השמים. ואם יראה שבאמת מקופחים הם

בשכרם יש לנהוג גם בזה מנהג דרך ארץ, ואין לחוש כלל לעון ביטול תורה של תשב"ר, והאחריות מוטלת בעיקר על הבע"ב ופרנסי העיר שאינם רוצים לפרנס כראוי את המלמדים ופעמים שביטולה של תורה זהו יסודה. הנני לציין שאין הדברים מסודרים כראוי וגם נאמרו רק מקופיא, כי העיון בענינים אלה לוקח זמן רב והנני טרוד מאד בענינים אחרים ושאל לתלמידים ומי שרוצה לברר עניני תקנות העיר יעיין בקונט' המיועד לכך הנקרא בשם "תיקון עולם" להגאון מוהרש"ם ז"ל אשר כל רז לא אניס ליה ועיניו משוטטות בכל.

הרב אורי דסברג - שביתת עובדים על פי ההלכה

סקירה ביבליוגרפית (נספח)

רבות נכתב בדורנו על נושא שביתת עובדים על פי ההלכה, ובתוך זה גם על שביתות בשירותים חיוניים כגון: בטחון, בריאות וחינוך. כבר נרשמו בעלי הדעות באוצרו של פרופ' נחום רקובר, אוצר-המשפט, ונסקרה הסוגיה בספרו של ד"ר שילם ורהפטיג, דיני עבודה במשפט העברי (ח"ב עמ' 974-984). עם זאת ראינו לנכון לצרף לנידון לעיל סקירה מפורטת של התשובות והדיונים שנכתבו ושנדפסו עד היום, לתועלת הלומדים והמעיינים. הבאנו את התשובות לפני סדר זמני כתיבתן. מובן שאין התקצירים ממלאים את מקום העיון בגוף הדברים.

א.* ה"ר דוד פארדו. חסדי דוד. תוספתא ב"מ יא, יג

במקרה של אי תשלום שכר במלואו רשאי אפילו עובד ציבור לעזוב את עבודתו.

א** ה"ר יוסף מולכו. אהל יוסף. הלכות אומנים סי' ה.

שוחטים שנהגו עד כה לשחוט עופות בחינם (על סמך המחיר שגבו עבור שחיטת הבהמות), ונתרבו אוכלי העופות, רשאים לתקן ליטול שכר עבור שחיטת העופות אף בלא נטילת רשות מחכם העיר. הציבור אינו רשאי לשכור שוחטים אחרים, אם הראשונים אינם מתרצים לשחוט בחינם.

א. הרב אריה ליבוש בלחבר. שו"ת שם אריה חו"מ סי' לז. וילנא תרלג.

שוחטים שדרשו הוספה על שכרם ועמדו מלשחוט, אין להם כל חזקה, ורשאים בני העיר לקחת אחרים תחתיהם. (מדבריו משמע שכאשר המינוי היה לזמן, או בפירוש לכל ימי חייו של העובד, אין הציבור רשאי לסלקו. רק בנידון השוחטים כיון שעמדו בעצמם מלשחוט, שמא כבר סילקו עצמם).

א1. ה"ר אברהם מנחם שטיינברג מחזה אברהם ח"ב חו"מ סי' ב.

רבנים ושוחטים הדורשים תוספת לשכרם מחמת התייקרות השער רשאים לעכב את השחיטה ואת הבדיקה.

ב. ה"ר אברהם יצחק הכהן קוק. הנתיבה, א' בניסן תרצג (דברים בע"פ שנמסרו לרש"ז שרגא).

1. שביתה אינה מותרת, וככל סכסוך יש להביא גם סכסוך עבודה לדין.

2. שביתה מותרת רק ע"מ לכוף את המעביד להיזקק לדין או לקיים פסק דין.

3. לשביתה כזו אין צורך בהסכמה מיוחדת מבית הדין.

ג. ה"ר יקותיאל אריה קמלהר. עלון תורה ועבודה, אלול תרצד.

1. תקנות ארגון שנקבעו מכבר, נעשו ממילא מנהג המדינה.

2. על כן שביתה, שהיא כמנהג המדינה, היא כדין, ומותר לסלק מפירי שביתה.

3. כל זה רק בתקנות שנעשו על דעת בית דין וחשובי העיר, אך לא כשתיקנו הפועלים תקנות על דעת עצמם.

ד. ה"ר בן-ציון חי עוזיאל. משפטי עוזיאל חו"מ סי' מב, אותיות ו-ז. התשובות מטבת תרצח ונכתבו לפועל-המזרחי. וראה עוד להלן סעיף ט'.

1. אסור לפועל לשבות מיצירה. כל שביתה היא דבר האבד, שבו אין הפועל יכול לחזור בו בחצי היום.

2. במקום שביתה רשאי הפועל לתבוע למשפט ולהעזר בארגון הפועלים.

3. יש להקים ביד חשבו של יודעי משפט התורה ואנשי מדע בכלכלה ובחברה, לתקן תקנות, להושיב דיינים קבועים שידונו ביחסי הפועלים בינם לבין עצמם ועם המעבידים.

4. מעביד רשאי לפטר פועל אף בתוך זמנו אם הפסידו הפסד שאינו חוזר, משא"כ בפעולת רשלנות או פעולה חוקית שעשה הפועל לזכותו.

ה. ה"ר משה פינדלינג. תחוקת העבודה (ירושלים תשה) עמ' סא-סד.

1. אסור לפועל להפר שביתה בניגוד להחלטות ארגון פועלי המקום, כשהבי"ד מצא ההחלטה צודקת.

2. אסור להשיג גבולו של פועל שנמצא כבר במקום עבודה, אף אם הוא דורש דיון חדש על תנאי העבודה (ע"פ שו"ת שמן רקח ח"ב סי' עב).

3. אם המעביד יצא חייב בדין, הרי שהשביתה נחשבת כאילו הוא סגר בפניהם את הדלת, וחייב לשלם גם עבור ימי השביתה, אבל רק דמי פועל בטל.

ו. ה"ר אליעזר יהורה וולדנברג. ציץ אליעזר ח"ב סי' כג. תשובה מח' בתמוז תשה למר ש"ז שרגא מהסתדרות הפועל-המזרחי.

1. דיני הפועלים תלויים במנהג המדינה, ולכן רשאים המנהיגים להתנות בהשתתפות חכם חשוב ומנהיג הציבור שהשביתה כקנס כלפי המעביד.

2. מן המובחר שתקנה כזו תתוקן באסיפה כללית של כל בני העיר או באי כוחם. אבל אפשר להסתפק בתקנה של ממוני הציבור.
3. הפועלים בהשתתפות חבר עיר רשאים להתנות שלא יכנסו אחרים בגבולם בעת שביתה.
4. פועל הבטוח בצדקתו רשאי לעשות דין לעצמו.
- ז. ה"ר משה פיינשטיין. אגרות משה חו"מ סי' נח. תשובה מאייר תשיא לה"ר שמואל טוביה שטרן. ראה עוד להלן סעיף יג.
1. זכותם של פועלים להתארגן ולעזור זה את זה בשביתות.
2. כשיש אדם חשוב צריכים להסכמתו, אלא אם כן הם דברים שאינם נגד הדין, כגון לקבוע שכר, ושיעזרו זה את זה.
3. הסכמה כזו לא תועיל בדברים שאינם כדיני תורה, כגון להכות את מפירי השביתה.
- ח. ה"ר צבי פסח פרנק. תשובתו מח' בטבת תשיב לר' עקיבא אגוזי הובאה לעיל. הנידון: שביתת מורים.
1. בתוך הזמן אסור למורה לחזור בו משום שזהו דבר האבד.
2. בסוף הזמן רשאי המורה לחזור בו (הערה: אין התייחסות לשאלה אם הוא רשאי לעכב אחרים מלעבוד במקומו).
3. כשהשכיר עצמו בלי זמן, לאחר ג' שנים רשאי הוא להסתלק מעבודתו ולשבות.
- ט. ה"ר בן-ציון עוזיאל. תשובתו מח' בטבת תשיב לר' עקיבא אגוזי הובאה לעיל. הנידון: שביתת מורים. ראה עוד לעיל סעיף ד'.
1. שביתה אסורה משום בטול תורה, ומשום שבדבר האבד אין הפועל רשאי לחזור בו.
2. עוון ביטול תורה כשמקפחים שכרו של מורה מוטל על האבות ועל פרנסי הציבור.
3. על המורים לתבוע זכותם בבי"ד. רק אם יסרבו המעבידים לציית לדין רשאים הם להפסיק עבודתם.
- י. ה"ר שלמה זלמן אויערבאך. תשובתו לפנייתו של הריא"ה הרצוג משנת תשיב, הובאה לעיל. ראה עוד סעיף כו.
1. כיון ששכירת המורים נעשתה בקנין, וביטול תורה הוא דבר האבד, אין מורים רשאים אפילו להסתלק מעבודתם לגמרי. כל שכן שאינם רשאים לשבות ולעכב אחרים מלבוא במקומם.
2. אין להתיר זאת מצד תקנות הציבור, כיון שהמעבידים לא קיבלו עליהם דין הסתדרות הפועלים, אלא אם כן הסכים רב העיר לתקנות אלו.
3. הדרישה להעלאת שכר בהתאם ליוקר החיים מוצדקת, והציבור אינו רשאי לסלק מלמדים משום שמצאו אחרים זולים מהם, ככל משרה של כבוד שאסור לסלק את בעל המשרה.
4. עוון ביטול תורה מוטל בעיקר על פרנסי העיר, שאינם רוצים לפרנס כראוי את המלמדים.
- יא. ה"ר אברהם כהנא שפירא. תשובתו נכתבה לפנייתו של הריא"ה הרצוג בשנת תשיב ופורסמה בשבילין אייר תשמ"ד (שנקרא ג"כ: כתר שם טוב) עמ' נט-עב, תחת הכותרת: יחסי עבודה, שביתות פועלים ותוספת יוקר לאור ההלכה. ראה עוד להלן סעיף כז.
1. פועל רשאי לחזור בו אם נתייקר השער. פסקו של הרמ"א (חו"מ שלג, ד) בשם ר"י שאינו יכול לחזור, הוא דוקא כשדרישת התוספת אינה מחמת ייקור השער.
2. אפילו בדבר האבד רשאי הפועל לחזור אם כבר בתחילת עבודתו היה בתהליך משא ומתן, שזהו כאילו התחיל במלאכה על תנאי שיבוא לידי הסכם.
3. מדין עביד אינש דינא לנפשיה מותר לפועלים לשבות ולגרוע נזק למעביד ולדרוש תשלום ימי השביתה, רק אם אינם יכולים לחכות לפסק בית דין, ורק אם תביעותיהם מוסבות על אי מילוי התחייבויות המעביד לגבי העבר. אבל אי אפשר לכפותו להיטיב את תנאי עבודתם מכאן ולהבא.
4. לבעלי אותה אומנות הרשות לתקן על חבריהם ולכפותם שלא להפר שביתה, ואינם צריכים בזה הסכמת כל בני העיר. וכן לא צריך להיות בפני חכם. המעביד עצמו רשאי להפר שביתה.
5. החיוב לשלם שכר המלמדים חל על בני העיר, והם חייבים להוסיף למלמדים את דמי היוקר.
- יב. ה"ר נחום פרצוביץ. תשובתו באגרת לר' עקיבא אגוזי מיום א' לפר' וארא תשיב, הובאה לעיל בהערת המערכת בריש תשובתו על הרש"ז אוירבאך.
1. מצד הדין אין זכות לשבות למנוע שישכרו אחרים במקומו, אא"כ זהו מנהג המדינה.
2. ביטול תורה נחשב לדבר האבד, ואין המורה רשאי לחזור בו, ובפרט כשיש חוזה לזמן.
- יג. ה"ר משה פיינשטיין. אגרות משה חו"מ סי' נט. תשובה מאלול תשיד. הנידון: שביתת מורים. ראה עוד לעיל סעיף ז'.
1. ארגון עובדים רשאי לכפות על השביתה גם את אלו שאינם חברים בו מטעמי קא פסקת לחיות ומערופיא וחזקות הנהגות בישראל.
2. מלמדים, כיון ששכרם הוא רק דמי בטלה, על כן כשהם בטלים ממלאכה חייבים ללמד, ורק אם אינם מקבלים דיים רשאים לבקש מלאכה אחרת, אך אינם רשאים למנוע אחרים.
3. מלמדי קטנים אינם רשאים לבקש מלאכה אחרת עד שימצאו ממלא מקום.
4. כשאין למלמדים די פרנסתם, צריך ישוב דעת גדול מדין עת לעשות לה' הפרו תורתך.
- יד. ה"ר רפאל קצנבלוגן. המעין, תשרי תשכה עמ' 9-14.
1. קודם כל על הפועלים להציע למעבידים להתדיין בפני בי"ד קבוע או בי"ד של זבל"א.

2. אם המעביד מסרב לדרישה זו, רשות הפועלים להכריז שביתה.
3. יש רשות לפועלים למנוע מאחרים להכנס במקומם כפי שכתב המהרי"ק (שורש קצא) בענין חזקת ישוב.
4. מפר שביתה עובר איסור (ע"פ רמ"א חו"מ קנו, ה) ומותר למנעו מלהיכנס לעבודה כדי למנעו מעבירה.
5. הדברים הנ"ל נכונים גם לגבי עובדים במוסדות צדקה וחסד (ע"פ מהרשד"ם חו"מ סי' שעב).
- טו. ה"ר שאול ישראלי. עמודים, ניסן תשכו עמ' 223 (נרשם בסימפוזיון).
1. ארגון פועלים זכאי להכריז על שביתה כדי לאלץ את המעביד להופיע בפני בוררות.
2. יש הכרח לקבוע מוסד לבוררות, שבידו ההכרעה בסכסוכי עבודה.
3. שביתה פראית שתוכרז ע"י ציבור בלתי מאורגן על יסוד אינטרסים פרטיים - אסורה.
- טז. פס"ד של בה"ד הרבניים בישראל כרך ח עמ' 159-161. תיק 7973/כח בפני הדיינים הרבנים ש' טנא (אב"ד), י' נשר וא' הורביץ.
1. שביתה מותרת מדין עביד אינש דינא לנפשיה רק לאחר שמוצו כל האפשרויות להתדיין בפני בי"ד, והם פסקו שהשביתה מותרת.
2. טענת התארכות הדיון בבי"ד אינה תופסת, ובמיוחד כשמדובר במורים, ויש עוון ביטול תורה.
- יז. ה"ר כתריאל פישל טכורש. כתנא אפרים (ת"א, תשכז) סי' יט. ראה להלן סעיף יח.
1. באופן כללי יש להקים בוררות חובה לשם ברור יחסי העבודה ופתרון סכסוכים.
2. לארגוני הפועלים הסמכות לנהל מו"מ ולחתום חוזים בשם הפועלים ככוחם של בני העיר. הצורך באדם חשוב לאישור תקנותיהם נתון במחלוקת, אך תפקידו אינו ברור.
3. גם אם ארגון הפועלים מייצג רק שלישי מהפועלים, רשאי הוא לפעול בשם כל הפועלים.
4. בכלל סמכות ארגון הפועלים להכריז שביתה כיון שזהו תנאי בדבר שבממון; כך הוא מנהג המדינה; וכיון שהחוק במדינה עומד לצידם, הרי על כך אמור הכלל הפקר בי"ד הפקר.
5. כשמדובר בחיי נפש (שרותי חשמל, בריאות וחינוך) יש להקים בי"ד מיוחד או בוררות של זבל"א.
- יח. ה"ר כתריאל פישל טכורש. שנה בשנה תשלב עמ' 140-161: ראה לעיל סעיף יז.
1. עצם השביתה למנוע קיפוח זכויות - חוקית.
2. הצורך בשביתה נחשב כפשיעת המעביד, ועל כן הוא חייב לשלם שכר בעד ימי השביתה.
3. אי אפשר לוותר על הגנת הפועל אף בדבר האבוד ופסידא למעבידים.
4. כשמדובר בחיי נפש (שרותי חשמל, בריאות וחינוך) יש להקים בי"ד מיוחד או בוררות חובה זבל"א, ולהביא הדברים לפניו לדיון.
- יט. ה"ר שלמה דייכובסקי. הצופה, ט' בשבט תשלג עמ' 3.
1. השביתה מותרת כנשק אחרון, ולא כראשון (עפ"י דברי הרב קוק, ר' לעיל סעיף ב).
2. יש צורך באדם חשוב בתוך מסגרות האיגודים המקצועיים כדי לשמש כבלם להחלטות העלולות לפגוע בבני המקום. לאותו אדם יש זכות ווטו.
3. גרימת נזקים ע"י שביתה לרכוש המעביד אסורה. אפילו שביתת משרת גורמת נזק לבעה"ב (עפ"י ערוה"ש חו"מ שלג, יח), כל שכן שביתה בעונת יצוא פרי ההדר.
- כ. ה"ר ירמיהו רלב"ג. שביתה בשירותים דתיים. טורי-ישורון שבט-אדר תשלה.
1. עובדי מועצה דתית ורבנים עבודתם קשורה בחיי נפש, ולפי הרב טכורש (ראה לעיל סעיפים יז-יח) שביתתם אסורה.
2. אולם זהו דוקא כשאין מאפשרים לעובדים אחרים לעבוד, כשמאפשרים לאחרים לעבוד - מותר לשבות.
3. גם המעבידים מצוים על פיקוח נפש, ותפקידם לדאוג למשכורת הוגנת.
- כא. ה"ר יהודה גרשוני. קובץ תורה שבעל-פה הוצ' מוסד הרב קוק, ירושלים תשל"ז. קול צופיך (ירושלים, תשמ) עמ' תסט-תפ.
1. בני עיר רשאים להתקין תקנות אף בלא הסכמת חכם. רק בעלי אומניות צריכים הסכמת חכם (ע"פ תשובת הריב"ש סי' שצט). וצ"ע אם החכם צריך שיהיה ג"כ ממונה על הציבור.
2. אף שחכמים גינו את בית גרמו ובית אבטינס (יומא לח, א) על שבקשו שכר יותר מן הראוי, מ"מ נאלצו להכפיל שכרם, ולא כפו עליהם להמשיך בעבודתם (מעשה לחם הפנים והקטורת).
3. אין לקהל כח לתקן תקנות חדשות הנוגדות דין התורה כשהן באות להפסיד את הרבים, אא"כ נעשית התקנה על דעת הכל או על דעת חכם. שביתות יש שהן פסידא לרבים.
4. למורה אסור לשבות כיון שזהו פסידא דלא הדר, אא"כ נתייחס לארגון מורים כאל ארגון שמותר לו לקבוע את שכרו כשאין אדם חשוב בהסכמת הכל.
5. שביתה הפוגעת בבטחון המדינה, הרי השבות דינו כרודף, וכחייל הבורח מן המערכה, ויש כח לממשלה לבטל את השביתה ולקבוע השכר כפי שנראה לה.
6. רופא רשאי לקבל רק שכר בטלה, ורק אם התנה עם החולה חייב הלה ליתן לו תמורת חכמתו. את שכר הבטלה יכול לקבוע בי"ד, אך שכר חכמתו תלוי בהסכמת החולה, ואם הוא אינו מסכים לתנאי, אינו חייב ליתן שכר זה לרופא. אולי יש

לרופאים הכח לכופ את בתי החולים להשבית, אך להם עצמם אסור לכאורה לשבות. ואפילו אם יש עוד רופאים בביה"ח אינו רשאי לשבות, משום שלא מן הכל אדם זוכה להתרפאות. וצ"ע.

כב. ה"ר חיים דוד הלוי. עשה לך רב ח"ב (ת"א תשלח) סי' סד. ראה עוד להלן סעיפים כג, כה, כח.

1. איגודי פועלים ובני העיר רשאים לתקן תקנות ביחס לשכר הפועלים, אך עליהם לקבל מראש הסכמת הממשלה ונבחרו העם מדין אדם חשוב.

2. הפועלים אינם רשאים לשבות ולכפות את המעביד מדין עביד אינש דינא לנפשיה קודם שהביאו את עצמותיהם לפני בית דין.

3. השביתה, אע"פ שהיא מנהג מדינה, היא נגד רוח ההלכה האוסרת על הפועל לחזור בו בחצי היום בדבר האבד. המלאכה בהשקפת היהדות היא קודש, והשביתה מבטלת את מלאכת הבנין והיצירה והשותפות להקב"ה במעשה בראשית.

כג. ה"ר חיים דוד הלוי. עשה לך רב ח"ג (ת"א, תשלט) סי' כג. ראה עוד סעיפים כב, כה, כח.

1. עיקר חיוב לימוד התורה חל על ההורים, והם חייבים לשלם שכר המורים. קופת הציבור משלמת מדין צדקה.

2. גובה השכר הוא כדי צרכם של המורים ובני ביתם, אם לא הספיק להם יש להוסיף להם, והם אינם רשאים לוותר על התוספת.

3. חובת המורים ללמד בטילה כשאין שכרם מספיק. אולם אסור להם למנוע מההורים או מכל אדם אחר מללמד במקומם תורה (בלימודי חול מותר למנוע).

כד. ה"ר עובדיה יוסף אור תורה אדר א-ב, תשמא.

1. אסור למורים לשבות להעלות שכרם, אא"כ אין להם כדי צרכם, וקשה ללמד ביישוב הדעת.

2. כשאין הצדקה לשביתה ממושכת חובת המורים להתקומם נגדה.

3. אם אי אפשר להפר השביתה, יש לאסוף התלמידים לבתי כנסת ולבתי מדרש ולבתי פרטיים וללמד שם בתקופת השביתה.

כה. ה"ר חיים דוד הלוי. קובץ תורה שבע"פ בהוצ' מוסד הרב קוק, ירושלים תשמב, עשה לך רב ח"ה (ת"א תשמג). עמ' קסז-קמז. ראה עוד סעיפים כב, כג, כח.

ראה לעיל סעיף כב. ומוסיף על כך: הפועלים רשאים להתנות בתחילת השביתה שלא יחזרו לעבודה אא"כ יפרעו להם כל שכרם כולל עבור ימי השביתה. אם לא היה תנאי מפורש לכך הם מאבדים שכר ימי השביתה.

כה1. ה"ר משה פיינשטיין אגרות משה. יו"ד ח"ג סי' לא. ראה עוד לעיל סעיפים ז, ג.

שביתה בישיבה אסורה מצד ביטול תורה, אבל אם השביתה היא צורך גדול, יש לדון בה בכובד ראש גדול על פי הוראות חכם. אין למחות כשדנים המורים לעצמם אם הוא צורך גדול.

כו. הרבנים יצחק יעקב וייס ושלמה זלמן אויערבאך במכתבים להנהלת ביה"ח שערי צדק ורופאים מהתאריכים י' בסיון תשמג וח' בחמוז תשמ"ג. אסיא כסלו תשמד עמ' 45-46. וראה עוד לעיל סעיף ט'.

1. בימי השביתה יש חיוב שתהיה בביה"ח נוכחות של רופאים לא פחותה מאשר בימי שבת.

2. אסור לשבות רעב כיון שהדבר עלול להביא נזק לשובת.

3. אם בשל שביתה רעב יהיה רופא מנוע מלרפא, הרי הוא שופך דמים.

כו1. ה"ר שלמה גורן, שביתה הרופאים לאור ההלכה, הצופה, ט"ז וכ"ב בסיון תשמג, אסיא טבת תשמה עמ' 32 - 45

1. עזרה רפואית בבתי חולים ובמרפאות היא מצוה משום פקו"נ ואסור לרופאים להימנע ממנה.

2. הרופאים רשאים להתנות על גובה שכרם. האחריות למלוי דרישתם מוטלת על המעסיקים (הנהלות בתי החולים, משרד הבריאות והממשלה).

3. אחריות המעסיקים אינה פוטרת את הרופאים מלעזור לאדם שיש חשש פגיעה בבריאותו.

4. חובת "לא תעמוד על דם רעך" חלה רק בסכנה גופנית, ולא בסכנה ממונית. לכן רשאים הרופאים לגבות תשלום מיוחד מכל פציינט שיש ביכולתו לשלם.

כז. הרבנים הראשיים אברהם שפירא ומרדכי אליהו בפסק שהופץ בבתי החולים בארץ בימים טו-טז בתמוז תשמג. פורסם באסיא כסלו תשמד עמ' 47. ראה גם לעיל סעיף י'.

אם תביעת הרופאים היא למסור את סכסוכם לבוררות, מותר להפסיק טיפול בחולים מסוימים.

כח. ה"ר חיים דוד הלוי. שביתה הרופאים בהלכה. ברקאי ב, סתיו תשמה עמ' 22 ואלך. ראה עוד סעיפים כא, כג, כה.

1. לקראת חידוש הסכמי עבודה רשאים רופאים להתפטר מעבודתם כפועל שהשלים חוק זמנו.

2. רופא רשאי ליטול שכר עבור טרחתו ובטלתו (רמב"ן בתורת-האדם; שו"ע יו"ד שלו, ג), וצריך ששכר זה יספק את כל צורכי ביתו בכבוד גדול, שהרי לפי רמת השכלתו לו היה עוסק במקצוע אחר היה משתכר הרבה.

3. רופא רשאי להתנות מראש, ולקבל שכר חכמתו ולימודו.

4. אם אין שכרם מספיק רשאים הרופאים להכריז על שביתה כנגד המעסיקים, אבל לא כנגד החולים, כלומר: הם רשאים להעדר ממקומות העבודה הצבוריים, בתנאי שימשיכו לטפל בחולים במרפאותיהם הפרטיות תמורת תשלום.

כט. ד"ר שילם ורהפטיג. שביתה עובדי הציבור לפי ההלכה, הצופה, א' במנ"א תשמה.

1. כשהתביעה היא תוספת שכר, יש בדלית ברירה להכנע לדרישה אף אם היא בלתי מוצדקת (על יסוד המעשה בבית גרמו, יומא לח, א).
2. כשהתביעה אינה ממונית ואינה מוצדקת, אפשר לאחוז באמצעי כפיה (כגון צווי ריתוק) ולהכריח את העובדים לשרת את הציבור (על יסוד המעשה בתוספתא ב"מ יא, יג בענין בלן וספר שביקשו לילך לביתם בשעת הרגל).
3. כשהסיבה לשביתה מוצדקת (אי תשלום שכר במלואו) מביא הדעות שנזכרו לעיל בסעיפים א, א*, א**, א, א1, ב, ג, ד, ז, ט, כה1 (ציון מקורות אלו כאן הודות למאמר זה).